

szemlékezés-párhuzamokkal? Van-e valami írói elgondolás abban, hogy a több mint egy évtized múlva visszaemlékező Gabi után bekapcsolódik a visszaemlékezők sorába Kerpel felesége, majd Gabi anyja is, majd ismét Gabi „veszi át a szót”? — Nem sikerült mindebben valami alaposan átgondolt rendszert fölfedeznünk, pedig — ez a megoldás, mint számos rangos irodalmi alkotás bizonyítja — kitűnő alkalmat adhat egyéni jellemrajzra és bonyolult összefüggések megvilantására.

Úgy vélem, az író egyrészt visszavetített sok mindent a fölnőtt Gabiból a bak-fis Gabiba, másrészt túlságosan bizott az olvasóban, és azt vélte, amilyen otthonosan mozog ő a maga regényalakjai között, az olvasó is épp olyan jól értesült, érzi minden gesztusuk pszichikai hátterét, s így elmulasztotta keményebbé, szilárdabbá komponálni, áttekinthetőbbé építeni művét. (Szépirodalmi Könyvkiadó 1966.)

NACSA DY JÓZSEF

DÉR ENDRE: SISAKFEJÜEK

A Tiszatáj-ban három részletben közölt kisregény leglényegesebb tartalmi-formai elemeiben egyenes vonalú folytatása az író előző műveinek, A bódé, de még inkább a *Thék Károly útja* c. kisregényeknek. Ebben a megállapításban magától értetődően már értéktétele is van: Dér Endre írása a művészi színvonal tekintetében sem emelkedik azok fölé.

A *Sisakfejük* középpontjában is a magánéleti boldogulás problémája áll — Éva harca Gyuláért és önmagáért —, úgy, hogy ez végső fokon már túlnő a családi kereteken, s a munkában, társadalomban való helytállás kérdésévé is válik. Ez a helyes szemléleti beállítás azonban az írói megformálás gyengeségei miatt maga is erejét veszti, nem tud hatékonyan érvényesülni.

A mű alapproblémájából adódik, hogy a kifejtés erőteljes pszichikai hitelességet, megvilágítást igényel. Dér Endre azonban itt is a *Thék Károly útja* módszerét követi: a lélekrajzot nem intenzív belső ábrázolással, hanem teljesen cselekményessé feloldva akarja adni. A külső történés azonban leginkább csak a lelki-morális konfliktusok rossz értelemben vett „villámhárítójának” funkcióját tölti be. Levezeti, de nem magyarázza meg és nem fejezi ki a belső viharokat. Ellenkezőleg: a cselekmény túlbonyolódik, fölösleges részletekkel halmozódik, amelyek mögött végül is elvész a lélekrajz. A funkció nélküli, öncélú eseményelemek nem mélyítik el, hanem csak túlvariálják az alapkonfliktust. Az egyoldalú eseményesség miatt a lélektani motiváció hiányos, a jellemek belsőleg nem megalapozottak, ezért tetteik sokszor logikátlanok tűnnek.

Dér Endre abban is előző írásainak nyomdokain halad, hogy kisregényében a beteges jellemek egész sorát, szinte alvilágba illő figurák galériáját sorakoztatja fel, kezdve Gyulával, az egyik középponti alakkal. Ennek közvetlen szomszédságában van egy másik írói tulajdonsága, hogy előszeretettel időzik az emberi zül-löttség megjelenítésénél, a testi-erkölcsi elnyomorodás jelenségeinek esetelésénél. S ami ezekhez már csaknem törvényszerűen járul: a túlfűtött erotika itt sem hiányzik.

Míndez önmagában nem lenne baj. A szereplők milyensége, leverő vagy fel-emelő oldalaik kidomborítása egyedül még nem határozza meg a mű végső kicsengését, s művészi értékeit sem. Dér Endre azonban megmarad a felszínen, jelenségeket regisztrál, s e szereplők — beépülve a mű alapszövetébe — pusztán a cselekmény fordulatoságát vannak hivatva biztosítani. Nem végez oknyomozó írói munkát — főleg az elzúllás lelki rugóinak, körülményeinek feltárásával —, s azt sem kutatja, hogy — Éván kívül, és szüleinek vulgáris veszekedései mellett — mások mit tesznek ez undorító, emberhez nem méltó életmód ellen.

Amennyire egysíkúak a negatív figurák, annyira azok a másik póluson levők is. Különösen Árpád. Ő egy sematikusan elgondolt emberideál, még akkor is, ha a műben egy szerelmes lány szemével nézve jelenik meg. Nem csoda, ha tökéletességétől Éva annyira megijedt, hogy nem mert hozzá menni feleségül, s helyette inkább a megtestesült gonoszt, Gyulát választotta, mert Gyula még így is való-ságosabb, élőbb, emberibb. Péter, az orvos ábrázolása pedig azért nem sikerült, mert ő a maga emberi fejlődésében úgy fogja egybe a két jellembeli szélsőséget, a rossz-szat és jót, hogy a kettő közt túl nagy a szakadék, nincs átmenet, vagyis nem tűnik ki, hogyan tudott ilyen váratlanul más emberré lenni, morális értelemben. (Ezt egyébként Éva sem érti.)

A külső formai megoldásokat tekintve találjuk meg az egyetlen lényeges mozzanatot, amelyben Dér Endre új oldaláról mutatkozik meg. Kisregényében az epikus közlést olykor filmszerű leírásokkal, ill. dramatizált részletekkel vegyíti. Ez több esetben sikerrel jár és jó írói érzékre vall, mert Éva álomban történő emlékezését, maguknak az álmoképeknek természete szerint jól adja vissza e montázstechnikával.

Ez a pozitívum azonban nem ellensúlyozhatja a kisregény hibáit. Úgy gondoljuk, a *Sisakfejúek* végérvényesen igazolja, hogy Dér Endrének más írói utakon kell próbálkoznia. Sok írása bizonyítja, hogy tehetségéből többre is adódnék. (*Tiszatáj* 1966.)

VÖRÖS LÁSZLÓ

EMBEREK AZ ALFÖLDI VÁROSOKBAN

MOCSÁR GÁBOR ÉS TÓTH BÉLA SZOCIOGRÁFIAI ÍRÁSAI

A társadalmi valóság számos oldalát sokféleképpen közelítheti meg a szociográfia, s éppen ezért a szociográfia megítélése is nagyon különböző lehet. Sokat vitatkoztak az elmúlt néhány évben: hol jelöljék ki helyét, szerepét az irodalomban, vajon az írók hanyatló vagy „teljes érettség” előtti korszakukban írnak szociográfiát? Elhangzott olyan vélemény is, hogy a szociológusok (feltehetően itt nem szakszociológiával foglalkozó kutatókra gondolt a szerző) a fő tendenciákat észlelik, „de a gondolkodás, ízlés, erkölcs bonyolult kérdéseit éppen csak jelezni tudják”. (Kiss Ferenc: *Napjaink irodalmi szociográfiája*. Kortárs 1965. 7. sz.) Anélkül, hogy bármely kérdésben állást foglalnánk egy amúgy is lezártnak vélt eszmecserében, vagy a legutolsó megállapítással vitába szállnánk, két szegedi író folyóiratokban (*Tiszatáj*, Kortárs) megjelent szociográfiai írásáról kell egy egységen belül szólnunk.

Tóth Béla (*Gépek, emberek*. Tiszatáj 1965.) és Mocsár Gábor (*Városok az Alföldön*. Tiszatáj 1966., illetve *Léptékváltást vidéken*. Kortárs 1966.) szociográfiai tanulmányaikkal nemcsak az irodalom számára alkottak figyelemre méltó műveket, hanem a társadalmi valóság konkrét megismerésének is hasznos mérföldköveit helyezték el. A *Városok az Alföldön* és a *Léptékváltást vidéken* a XX. század egyik jelentős társadalmi folyamatának, az urbanizálódásnak tárgyi és személyi előfeltételeit vizsgálja. Történelmi adatok feltárásával, elemzésével mutatja ki a szerző, milyen erők hatottak a magyar társadalom fejlődésén belül, amelyek a döntően mezőgazdasági jellegű városfejlődést eredményezték. Mintegy *alappelmérésnek* tekinthető a „pangó” alföldi városok problémáiról szóló szociográfiai tanulmány, amelyhez időről időre elegendőnek mutatkozhat az irodalmi szociográfia módszereivel elvégzett reprezentatív vizsgálat, hogy a tanulmány megírása óta eltelt időszakban bekövetkezett problémaváltozásokat regisztrálja.

Mindkét tanulmányból kicsendül a szerző féltő aggodalma, olyan dolgot mond el, amelynek *nem közlése bajt okozhat*. Óriási problémát jelent a „vidék”, de ezen belül is az alföldi városok helyzete. Nem a főváros és a vidéki városok ellentétére utal a szerző (bár nehéz ma Budapesten kívül olyan aktuális, mai kérdéssel foglalkozó társadalompolitikai tudományos cikket megfogalmazni, hogy akár a sorok között is ne csendüljön ki a szerző aggodalma: nem vagyunk-e egyvárosos ország?), hanem arról a veszélyről beszél: milyen könnyen elsüllyedhet a *vidékiesség* mocsarában, aki vidéken nem tudja helyzetét pontosan felmérni. Városokról beszélünk, de csak közigazgatásilag azok. Mezőgazdasági munkával foglalkozó lakosságuk alig tud a munkássággal, műszaki értelmiséggel együtt dolgozni, mert kevés a számukra megfelelő munkaalkalom. Helyes-e a városok terjeszkedése, amikor egyidejűleg nem tudnak kellő ütemben városiasodni? Nem kellene a várostervezésnél a szociológiát is segítségül hívní? — így torlódnak a kérdések Mocsár írásában, s a recenzio szerzőjének nehéz eldönteni, hogy a szakavatott írói eszközzel megírt tanulmányok újraolvasásakor az élményszerzés volt-e elsődleges, vagy pedig a tájékoztatást nyújtó információ keresése. A választ úgy is meg lehetne fogalmazni: ki mit keres, azt találja Mocsár szociográfiai tanulmányaiban. Ha a szociológia oldaláról közelítjük meg a kérdést, mint ahogy eddig is így kíséreltük meg, akkor a tájékoztatást nyújtó információ szerepe az elsődleges: aki irodalmi igénnyel lapozza át a tanulmányokat, az élményt nyújtó információt talál ben-